

Ranko Matasović

KRATKI TIPOLOŠKI PREGLED KAVKASKIH
JEZIKA

SKRIPTA

Zagreb 2009.

POPIS KAVKASKIH JEZIKA

I. Kartvelski jezici: *gruzijski, svanski, mingrelsko-lazijski* (ili *zanski*)

II. Abhasko-adigejski jezici: a) *abhaski, abazinski* b) *ubihski* c) *kabardinski, adigejski*; abhasko-abazinski s jedne strane i kabardinsko-adigejski s druge, činili su dijalekatski kontinuum. Ubihski je izumro koncem 20. st.

III. Nahsko-dagestanski jezici:

a) vajnahski (*čečenski, inguški, bacbijski*); čečenski i inguški čine dijalekatski kontinuum.

b) dagestanski jezici:

1. *avarsko-andsko-didojska grana, avarski, andski, didojski (cezski), bežta, hinuhski, hvaršinski, tindijski, botliški, hunzibski, godoberski, čamalalski, bagulalski, karatinski, ahvahski*

2. *laksko-dargvinska grana (lakski i darginski)*

3. *lezginska grana: arčinski, hinaluški, lezginski, tabasaranski, agulski, rutulski, cahurski, udinski, buduški, kritski*; staroudinski se naziva i *agvanski* (jezik kršćanskih natpisa 6-8. st.).

Neautohtoni jezici kavkaza: *turkijski (nogajski, karačajevo-balkarski, kumički), mongolski (kalmički), iranski (osetski, tatski, tališki), armenski.*

FONOLOŠKA OBILJEŽJA KAVKASKIH JEZIKA

1. svi kavkaski jezici imaju sljedeće redove pravih suglasnika: labijali, apikali/dentali, piskavi (npr. ts), šuštavi (č), velari, uvulari/faringali, laringali.

Lateralne frikative imaju abhasko-adigejski i avarsko-andsko-didojski jezici. Faringalni (faringalizirani/emfatični laringali) česti su u svim jezicima osim kartvelskih. Fonološke rijetkosti su "duboki" faringali (npr. u agulskome), labijalizirani sibilanti (abhaski), faringalizirani uvlarni (agulski), itd.

Sustavi okluziva obično imaju tri serije: glotalizirane i zvučne/bezvučne ili aspirirane/neaspirirane. Neki jezici imaju četiri serije (npr. lezginski): t-d-th-t'. Andijski i adigejski jezici imaju glotalizirane frikative.

Geminirani/"pojačani" okluzivi tipični su za dagestanske jezike; među abhasko-adigejskima imaju ih šapsug i bžeduh, dijelom i nahski jezici. Pravilo je da su "pojačani" u sredini riječi geminirani. Pojačane frikative ima npr. avarski, inače su rijetki. Labijalizirani suglasnici tipični su za abhaski i neke dagestanske jezike.

Laringali mogu biti od jednoga (samo *h* u gruzijskome) do čak 5 u dijalektima agulskoga (*h* ? *h* ? i laringalni glajd *W*).

Obično postoje standardni sustavi sonanata/glajdova, ali gruzijski nema *j*, a adigejski jezici nemaju *l*. Inguški ima opreku zvučnoga i bezvučnoga *r* (kao velški).

Kartvelski jezici imaju uobičajeni vokalski trokut (*a e i o u*), u svanskom postoji i korelacija po duljini. Nahski jezici imaju do 40 vokala (zavisi kako se broji), abhaski samo 2. Od nahsko-dagestanskih jezika minimalni sustav ima darginski (*i u e a*).

Neki jezici imaju i faringalizirane suglasnike (ubihski, arčinski, tabasaranski).

Naglasak je u većini kavkaskih jezika dinamički; u nekima je vezan (guzijski, kabardinski), a u nekima slobodan (abhaski). Tonovi su pretpostavljeni za dijalekte abazinskoga (tapanta) i za neke dagestanske jezike.

Univerzalije: fonetski rijetki segmenti imaju nisku čestotnost, kao i obilježeni segmenti u odnosu prema neobilježenima: u ubihskome labijalizirani suglasnici čine 13,2%, a nelabijalizirani 86,8% suglasnika u tekstu.

Struktura sloga je u velikoj većini jezika CV ili CVC; kartvelski jezici danas dopuštaju slogove tipa VC ili V. Sjeverni dijalekt ahvahskog jezika dopušta samo slogove tipa CV. Avarsko-andsko-didojski jezici ne trpe konsonantske skupine na početku riječi, a lezginski jezici dopuštaju samo bezvučne suglasnike na početku sloga.

Adigejski jezici dopuštaju samo "regresivne" (ili recesivne) suglasničke skupine, kod kojih je prvi suglasnik bliži artikulaciji na usnicama od drugoga. To je tipično i za druge kavkaske jezike.

Gruzijski ima 700 kombinacija suglasnika na početku riječi; mogući su skupovi sa šest suglasnika (*brc'q'inva* "svijetliti", *prckvni* "ti to guliš", *gv-prckvni* "ti nas guliš").

U nekim jezicima postoji nešto kao vokalska harmonija, npr. u hinaluškome: *k'ind-irdir* "mostovi" : *t'oz-urdur* "glineni lonci" : *nüş-ürdür* "motke".

Prijevoj postoji u svim porodicama, npr. u kartvelskome za izražavanje prijelaznosti (usp. starogruzijski *v-der-k'* "sagnuo sam se" : *v-dr-ek'* "pregibam") i vremena (gruz. *i-smen* "čuješ to" : *i-smin-e* "čuo si to"), ili u deklinaciji (gruzijski *st'umari* "gost" : *st'umr-is* "gosta (gen.)"), ili za izražavanje vida u dagestanskim jezicima, npr. darginski *bares* "učiniti" : *pires* "činiti", ili vremena u nahskim jezicima, čečenski *bohu* "govori" : *behi* "upravo je govorio" : *böxxa* "nedavno je govorio", ili za izražavanje množine: *kač* "bič" pl. *kočmaš*.

U nahsko-dagestanskim jezicima bezvučni okluzivi i frikativi obično dolaze u korijenima, a zvučni okluzivi i sonanti u afiksima; slična raspodjela suglasnika po funkciji postoji i u abhasko-adigejskim jezicima.

MORFOLOŠKA OBILJEŽJA KAVKASKIH JEZIKA

Većina je kavkaskih jezika aglutinativna, no ima elemenata fleksije i polisintetizma. Neki su jezici, primjerice lazijski, lezginški i bacbijski, vrlo blizu idealnom aglutinativnom tipu, dok su abhasko-adigejski jezici u velikoj mjeri polisintetični. Flektivno je obilježje prijevaj, u većoj ili manjoj mjeri karakterističan za sve kavkaskie jezike.

Svi kavkaski jezici imaju prefikse, no abhasko-adigejski jezici izrazitije su prefiksadni od ostalih.

ZAMJENICE

Zamjenički sustavi redovito razlikuju upitne zamjenice za lica i ne-lica, bez obzira ima li jezik kategoriju roda, usp. kabardinski *xat* "tko" *sət* "što", lezginški *wuž* «tko», *wuč* «što»; ta je razlika gotovo univerzalna u jezicima svijeta, no usp. lit. *kas* "tko" i "što", darginški *či* «tko», *se* «što». Neodređene zamjenice često su identične upitnima, a u negiranim rečenicama služe kao negativne zamjenice (*nitko*, *ništa*).

Gruzijski je osobit po tome što ima odnosne zamjenice, kao indoeuropski, usp. gruz. *vin-ts* «koji», *rats* «koje».

U pokaznih zamjenica dominira trostupanjska razlika po udaljenosti tipa *hic-iste-ille*, npr. čečenski *x'ara* - *iza* - *d'ara*, gruzijski *es* - *eg-igi*. Međutim, neki jezici imaju binarnu opoziciju, npr. cezski, hvaršinski i hinuški, usp. npr. krizski *ud* «ovaj» - *ad* «Onaj».

Andijski ima pet stupnjeva deikse, a lezginški čak šest: razlikuje *i* «ovaj», *a* «taj», *at'a* «onaj», *ha* "već spomenuti", *mini* "onaj gore", *aRa* "onaj dolje". Opreke po principu "prema gore" – "prema dolje" česte su i u drugim dagestanskim jezicima.

Gruzijske (nesklonjive) lične zamjenice:

	Singular	Plural
1	<i>me</i>	<i>čven</i>
2	<i>šen</i>	<i>tkven</i>

Opreka inkluziv/ekskluziv postoji u oko pola nahsko-dagestanskih jezika, usp. čečenski *way* (incl.) vs. *txuo* (excl.). Slično je u avarskom, andijskom, godoberiju, itd. Lične zamjenice obično ne razlikuju nominativ od apsolutiva, tj. nepromjenljive su; zanimljivo je da u andijskome govornice ženskog spola razlikuju *din* (aps.) od *den* (erg.) za 1. l. mn., *min* (aps.) od *men* (erg.) za 2. l. mn. muškarci imaju samo oblike *din*, *min* za oba padeža.

PADEŽ

Kartvelski i nahsko-dagestanski jezici imaju padeže, a od abhasko-adigejskih samo adigejski i ubijski (abhaski i abaza imaju samo adverbijalni padež)

Gruzijski:

Apsolutiv <i>kal</i> "žena"	<i>gogo</i> «djevojka»
Vokativ <i>kal-o</i>	<i>gogov</i>
Nominativ <i>kal-i</i>	<i>gogo</i>
Ergativ <i>kal-ma(n)</i>	<i>gogom</i>
Genitiv <i>kal-is(a)</i>	<i>gogos</i>
Instrumental <i>kal-it(a)</i>	<i>gogoti</i>
Dativ <i>kal-s(a)</i>	<i>gogos</i>

Sufiks za plural je *-eb-* (Nom. pl. *kal-eb-i*, itd.).

Postoji i nekoliko sekundarnih lokalnih padeža (prema nekim shvaćanjima klitika), npr. lokativ (*-ši*), superesiv (*-ze*), adesiv (*-tan*), terminalis (*-amdis*), ablativ (*-idan*), adverbial (*-ad*), itd.

Nominativ je padež subjekta, ali samo u prezentu i imperfektu:

studenti c'ers «student piše»
student-NOM piše

deda midis kalakši «majka ide u grad»

Nominativ je padež i imenskog predikata: *čemi mama p'ropesori-a* "moj otac je profesor"

U aoristu, subjekt prijelaznog glagola je u ergativu, a objekt u nominativu:

monadire-m irem-i mo-k'la "lovac je ubio jelena"
lovac-erg. jelen-Nom sg.-ubiti(aor.)

U prezentu i imperfektu, objekt je u dativu:

monadire irem-s k'lavs "lovac ubija jelena"

jelen(nom.) jelen(dat.) ubiti(3sg.prez.)

Dativ je padež bližeg i daljeg objekta (u prezentu):

deda adžlev-s bavšv-s vašls "majka daje djetetu jabuku"
majka(nom.) dijete(dat.) jabuka(dat.) daje

Gruzijski ima "case-stacking" ("Suffixaufnahme"), kombinacije dvaju padežnih nastavaka:

saxl-i mam-isa "očeva kuća, kuća oca"

saxl-s mam-isa-s "očevoj kući, kući oca"...

Čečenski:

Apsolutiv *buc* "kokoš"

Genitiv *becan*

Dativ *becana*

Ergativ *becuo*

Alativ *becie*

Instrumental *becca*

Lativ *becx*

Komparativ *becl*

(sufiks za plural je *-aš-*, usp. Aps. pl. *becašii*, Gen. pl. *becašin*, Dat. pl. *becašna*, itd.).

Avarski:

jd.

Aps: *wats* «brat»

Erg. *watsas*

Gen. *watsasul*

Dat. *watsasE*

mn.

watsal

watsaz

watsazul

watsazE

Deklinacijske klase obično se podudaraju s rodovima, stoga npr. *ts'ad* «kiša» (III rod) ima erg. *ts'adatsa*, genitiv *ts'adal*, dativ *ts'adajE*, itd.

Osim navedenih «gramatičkih» padeža, postoji još čitav niz lokalnih padeža koji se razlikuju po dva parametra: smjer i lokacija. Po smjeru se razlikuju esivni, alativni i ablativni stupanj, a po lokaciji 1. «na» 2. «blizu» 3. «ispod» 4. «u masi» 5. «u nečemu praznome».

U esivnoj seriji padežni se nastavci dodaju ergativu, npr. *wEx-as-da* «na pastiru», a u ostalim serijama na genitiv, npr. *jats'al-aluqE* «prema sestrični» (*jats'al* «sestrična»). Takvi sustavi mogu biti vrlo komplicirani, pa se govori o 53 padeža u tabasaranskom i 126 u didojskome.

KOMPARACIJA PRIDJEVA

Kavkaski jezici (s izuzetkom starogruzijskoga i svanskoga) većinom nemaju sintetičke stupnjeve pridjeva (komparativ, superlativ). Uobičajena je konstrukcija «X je velik prema Y» u značenju «X je veći od Y»:

Gruzijski:

kal-i (upro) did-i-a k'ac-ze

‘woman-Nom (more) big-Nom-she.is man-on’,

«the woman is bigger than the man»

u-lamaz-es-i kal-i

Prefix-beautiful-Suffix-Nom woman-Nom

‘the most/a very beautiful woman’.

Ali svanski: *c'erni* «crven» *xoc'rana* «crveniji» : *mac'rane* «najcrveniji».

Čečenski:

iza so-l dika vu
on-aps. ja-od dobar Ikl.-biti-prez.
«On je bolji od mene»

Nahski jezici imaju sintetički komparativ, ali ne i superlativ, usp. inguški *dika* «dobar», *dikaR* «bolji», *egar dika* «najbolji».

Prilozi su u nahsko-dagestanskome često pridjevi kojima nedostaje morfem za slaganje u rodu, npr. avarski *l:ik'aw tši* «dobar čovjek», ali *l:ik' habula* «on to dobro radi».

ROD

Rod je gramatička kategorija imenica koja se očituje u slaganju (sročnosti) utemeljenom na klasifikaciji imenica.

Rod imaju gotovo svi nahsko-dagestanski jezici osim udinskoga, lezginskoga i agulskog (navodno i nekih dijalekata tabasaranskoga). Kartvelski jezici nemaju roda, a među abhasko-adigejskima imaju ga abhaski i abazinski. Detaljnije ćemo razmotriti rod u abhaskome.

ROD U ABHASKOME

1. BROJ RODOVA: postoje dva roda, živi i neživi; zamjenice 2. i 3. l. jd. unutar živoga roda razlikuju muški i ženski pod-rod:

<i>sara</i> "ja"	<i>hara</i> "mi"
<i>wara</i> "ti (m.)"	<i>š^wara</i> "vi"
<i>bara</i> "ti (ž.)"	<i>dara</i> "oni, one, ona"
<i>yara</i> "on"	
<i>lara</i> "ona"	
<i>yara</i> "ono"	

2. OTKRIVENOST/SKRIVENOST:

Nema posebnog afiksa za rod na imenicama, dakle rod je skriven (*covert*): *č'ə* "konj", *c' la* "drvo", *xac'* "čovjek, muškarac", *apx'a* "mati", *mHa* "kuća".

3. NAČELA RAZVRSTAVANJA PO RODOVIMA

Načelo razvrstavanja je posve semantičko: sve imenice koje označuju što živo su živoga roda, sve imenice koje označuju što neživo su neživog roda. Iznimke se objašnjavaju kulturom i mitologijom: npr. *satanay* "vrst ruže" je živoga roda, jer je to lik iz legendi o Nartima.

Životinje se, prema priručnicima, tretiraju kao "nežive"; sustav je stoga bolje opisati kao zasnovan na opreci osoba / ne-osoba (kao u nekim dravidskim jezicima).

4. DOSEG SLAGANJA

4.1. Imenice neživog roda u množini dobivaju sufiks $-k^w a$, imenice živoga roda sufiks $-c^w a$: *ac'la-k^w a* "stabla", *ačkwən-c^w a* "dječaci"; ali postoje iznimke, npr. *ap'sa-k^w a* "Abhazi".

4.2. S članom nema slaganja; isti je oblik, *a*, u oba roda, a član dolazi kao prefiks imenica (piše se zajedno).

4.3. Pokazne zamjenice ne razlikuju rod: *aryə* "ovaj, ova ovo"; *anyə* "taj, ta, to"; *wyə* "onaj, ona, ono".

aryə aHnə "ova kuća", *art aHnk^w a* "te kuće", *wyə adžGab* "ta djevojka", *ari adžGab* "ova djevojka".

Međutim, umjesto *wyə* često se upotrebljavaju lične zamjenice, koje razlikuju rod.

4.3. Posvojni prefiksi na posjedovanoj imenici slažu se u rodu s posjedovateljem:

sara sə-g^w "moje srce" ali *wara wəg^w* "tvoje (m.) srce", *bara bəg^w* "tvoje (ž) srce",

yara yə-g^w "njegovo srce", *č'ə yə-g^w* "konjsko srce, srce konja" (*č'ə* "konj").

4.4. Brojevi od 2 do 10 dobivaju različite sufikse zavisno od roda imenice na koju se odnose ili uz koju stoje: sufiks $-Hə$ za živi, $-ba$ za neživi rod: *x-pa* "tri (neživo)" (< **x-ba*), *x-Hə* "tri (živo)": *xpa ac'la* "tri stabla": *xHə ačkwən* "tri dječaka" :

4.5. Pridjevi (riječi pridjevskog značenja) imaju samo jedan oblik, tj. ne slažu se u rodu s imenicom uz koju stoje: *ačkwən dwə* "dobar dječak"; *ac'la dwə* "dobro drvo"; ako su imenica i pridjev u množini, pridjev uvijek nosi nastavak $-k^w a$, bez obzira na rod imenice: *ačkwən dwə-k^w a* "dobri dječaci". To je ograničeno slaganje u rodu, jer se razlikuju sufiksi za množinu imenica živog i neživog roda.

4.6. Glagoli dobivaju različite prefikse kojima se slažu u rodu s licem subjekta, objekta i daljeg objekta; postoje tri reda ličnih prefiksa:

D - prefiksi neprelaznog subjekta i objekta

L - prefiksi prijelaznog subjekta

Rod se razlikuje samo u prefiksima 2. i 3. l. jednine.

Npr. u 3. licu jd. imamo:

D: *y-* (neživo), *d-* (živo)

L: *y-* (muški), *l-* (ženski), *a-*, *na-* (srednji)

Npr. *yə-l-bwəyt* "to ona vidi"

yə-a-fawyt "to on jede" ("on" može biti npr. konj)

yə-yə-fawyt "to on jede" ("on" mora biti muška osoba)

ačkwən d-cyayt "dječak je otišao"

U množini se ne razlikuje rod kod ličnih prefiksa:

š^wə-gəlawp "vi stojite" (m./ž./n.)

yə-gəlawp "oni stoje" (m./ž./n.)

4.7. Participi se slažu u rodu sa subjektom glagola glavne rečenice u kojoj stoje:

d-apx'a-nə *da-ay-t* "došao je pročitavši (to)"

3sg.živo-čitati-partic. 3sg.živo-doći-pret.ind.

y-apx'a-nə *ya-ay-t* "došlo je pročitavši (to)"

3sg.neživo-čitati-partic. 3sg.neživo-doći-pret.

b-k^waš-wa *ba-away-yə-t* "ideš plešući, ženo"

2sg.ž.-plesati-partic. 2sg.ž.-prez.-ići-prez.-ind.

5. PREDODREĐENI ROD

Pitanje o predodređenom rodu u koordiniranim konstrukcijama ("Ivan i Marija su došli") ne postavlja se, jer nema slaganja u rodu sa subjektima/objektima u množini.

Izgleda da je predodređeni rod u konstrukciji kada se ne zna rod referenta muški rod:

awə-yə-žč'ə-y-təx-wa-z "Ta tko je mogao njemu odgovoriti?"

admirativ-3sg.m.-dozvati-3sg.m-natrag-svršenost-čestica

Darban *aryə* ac'la *yə-pəzč-a?* "Tko je posjekao ovo drvo?"

tko ovo drvo 3sg.m.-oboriti-pret.

To pravilo vrijedi i kod personificiranih apstrakcija, koje se tretiraju kao m. roda:

w-š^wət'la *Apsnə* "Cvjetaj, Abhazijo!"

2sg.m.-cvjetati-imperativ Abhazija

U nekim je konstrukcijama predodređeni rod neživi:

abaš *yə-wə-yt'* *Sasrəq^ma* "to je učinio Sosruko"

to (n.) 3sg.m.-0(n.)-činiti-preterit(indikativ) Sosruko (jedan od Narta)

Konstrukcije slaganja s infinitivom ne postoje jer, prema gramatikama, nema infinitiva (sve su konstrukcije lične, čak i participske).

6. PODRIJETLO RODA U ABHASKOME

-abhaski i abazinski imaju rod, a ubihski, adigejski i kabardinski ne; u adigejskim jezicima nema nikakva traga postojanju roda.

-ako su abhasko-adigejski jezici genetski srodni hatskome (izumrli jezik stare Anatolije), rod se u abhasko-adigejskome razvio nakon odvajanja od adigejskih jezika.

-pokazatelji roda (zamjenice i prefiksi) u abhaskome nemaju podudarnosti u adigejskim jezicima.

-čini se da kabardinski lični prefiksi odgovaraju abhaskim prefiksima živoga/muškog roda, usp. kab. *wə-* "2sg.", *ɣə-* "3sg.". Prefiks živoga roda 3sg. *d-* podsjeća na kabardinski prefiks 1. l. mn. *də-* (usp. kab. *də-lāG^w-ā-ś* "vidjeli smo").

-imenice koje znače "žena", "djevojka" i sl. u kabardinskom nisu povezane s morfemima za izražavanje ž. r. u abhaskome (usp. kab. *fəz* "žena", *psāša* "djevojka").

-množina u kabardinskome ima sasvim drugi sufiks nego u abhaskome (usp. kab. *-xa(r)*) spram abh. *-c^wa* (n.), *-k^wa* (ž.).

-u kabardinskome nema slaganja unutar NP (u broju i posvojnosti); postoji jedino slaganje u licu s glagolom (također po ergativnom obrascu).

-zbog rijetkosti slaganja u abhasko-adigejskim jezicima čini se vjerojatnijim da je rod u abhaskome inovacija; međutim, ostaje zagonetnim kako je ta kategorija nastala.

ROD U NAHSKO-DAGESTANSKIM JEZICIMA

U nekim jezicima rod je otkriven (*overt gender*), usp. avarski *j-ats* «sestra», *wats* «brat», *b-ats* «brat/sestra neke životinje».

Tabasaranski ima dva roda (živo/neživo). Avarski, darginski, botliški, godoberi, karatinski, ahvahski, bagvalalski i neki andijski dijalekti imaju tri roda (m, f, n), a lakski, cezski, hihuhski i bežta i neki dijalekti andijskoga imaju četiri roda. Neki dijalekti jezika bežta, čamalalski, hunzibski i hvaršinski imaju pet rodova; čečenski i inguški imaju šest, a bacbijski se obično prikazuje s osam rodova.

Lakski ima I: muške osobe, II: starije ženske osobe, III: većina preostalih živih bića i neka neživa bića, IV: preostala neživa bića.

Arčinski ima I: muške osobe, II: ženske osobe, III: i IV se razlikuju prema obilježjima kao što su malo/veliko, domaće/divlje, i nekim fonološkim kriterijima.

Sustav pripisivanja roda u bacbijskom (Hewitt 2004: 80):

rod	sg.	pl.	primjer
I	v-	b-	<i>dad</i> «otac» <i>'uv</i> «pastir»
II	j-	d-	<i>nan</i> «mati» <i>pst'u</i> «supruga»

III	d-	d-	<i>badEr</i> «dijete» <i>ditX</i> «meso»
IV	j-	j-	<i>tsark'</i> «zub» <i>q'ar</i> «kiša»
V	b-	d-	<i>pHu</i> «pas» <i>matX</i> «sunce»

Preostaju još 22 imenice koje se raspodjeljuju u preostala tri roda; u alternativnoj analizi te su imenice iznimke, a sustav ima pet rodova.

MORFOLOGIJA GLAGOLA

Ima malo općekavkaskih obilježja; u načelu svi kavkaski jezici imaju kategoriju glagolnog vremena. Neki jezici, npr. nahski, razlikuju više stupnjeva vremenske udaljenosti u prošlom vremenu; u kabardinskom je tipološki jedinstvena opreka određenih i neodređenih glagolskih vremena.

LICE I BROJ; ROD

Glagol u pravilu razlikuje jedninu i množinu, no u nahsko-dagestanskim jezicima često ne izražava lice. Usp. gruzijsku paradigmu prezenta prijelaznoga glagola "raditi (to)":

jd.	mn.
1. <i>v-ašeneb</i>	<i>v-ašeneb-t</i>
2. <i>ašeneb</i>	<i>ašeneb-t</i>
3. <i>ašeneb-s</i>	<i>ašeneb-en</i>

U aoristu su drukčiji nastavci (sufiks *-eb-* služi samo za tvorbu prezentske osnove, pa otpada u aoristu):

1. <i>da-v-ašen-e</i>	<i>da-v-ašen-et</i>
2. <i>d-ašen-e</i>	<i>d-ašen-et</i>
3. <i>d-ašen-a</i>	<i>d-ašen-es</i>

Osim lica subjekta, gruzijski ima i prefikse za lica objekta (ne razlikuju se izravni i dalji objekt), npr. *mama s-c'ers švil-s c'eril-s* «otac piše sinu pismo», gdje je *s-* pokazatelj 3. l. jd. objekta. I bliži i dalji objekt (*švils, cerils*) stoje u dativu.

U mnogim jezicima neživi subjekt u množini slaže se s jedninskim oblikom glagola, usp. u gruzijskome *bawšw-eb-i izrdeb-ian* "djeca rastu", ali *xe-eb-i izrdeb-a* "stabla rastu" (s glagolom u 3. l. jd.).

U nahsko-dagestanskim jezicima izraženija je kategorija roda od kategorije lica. Glagol se u lezginskom i agulskom ne slaže ni u licu ni u rodu; u nekim jezicima postoji slaganje u rodu, ali ne u licu, npr. u čečenskom, avarskom, andijskom. Lakski, dargvinski, tabasaranski, bacbijski i, donekle, hunzijski, imaju i slaganje u licu i slaganje u rodu.

Ovo je avarska paradigma u kojoj postoji samo slaganje u rodu, a ne i u broju:

w-ač'ana "došao sam, došao si, došao je" (subjekt je m. roda)

y-ač'-ana "došla sam, došla si, došla je" (subjekt je ž. roda)

w-ač'-a "dođi!" (subjekt je m. roda)

Često se u rodu slaže samo jedan dio glagola; u inguškom to je oko 30%, a u hunzibskom 46%.

STANJE

Sustav glagolskih stanja pokazuje arealne karakteristike. Kavkaski jezici često nemaju pasiva, ali gruzijski i drugi kartvelski jezici ga imaju, premda u njima pasiv ima i druge funkcije osim izražavanja trpnog stanja (izražava neprelaznu radnju, npr. *všrebi* «sušim se», mogućnost, npr. *es c'q'ali ismeba* «ova voda je pitka» spram *is svams c'q'als* «on pije vodu», povratnost (npr. *vimalebi* «skrivam se» spram *vmalav* «skrivam to»). U nekim slučajevima riječ je, ipak, o pravom pasivu, npr. *st'udant'maa dac'era c'erili* «student je napisao pismo» i *c'erili daic'era st'udent'is mier* «Pismo je napisano od studenta». Postoje tri tvorbe pasiva (prefiks *-i*, sufiks *-d* i sufiks *-ebi*), a razlikju se po vremenskim kategorijama.

Kartvelski i abhasko-adigejski jezici imaju kategoriju verzije, koja pokazuje u čiju se korist vrši radnja glagola. U tipološkoj literaturi nije jasno radi li se tu o posebnoj glagolskoj kategoriji stanja, ili o aplikativnoj konstrukciji glagola.

U gruzijskom se verzija izražava prefiksima; neutralna verzija označuje da radnja nije izvršena s nekim ciljem, subjektivna verzija označuje radnju izvršenu u korist subjekta, a objektivna verzija radnju u korist nekoga drugoga; «superesivna verzija» je zapravo aplikativ, označuje da se radnja vrši na nečemu:

neutralna: *saxls vašeneb* «gradim kuću»

subjektivna: *saxls višeneb* «gradim kuću za sebe»

objektivna: *saxls vušeneb* «gradim kuću za njega»

superesivna: *me vac'er* «pišem nešto na tome» (spram *me vc'er* «pišem nešto»).

Usp. *me vac'er čems rveuls čems saxels da misamarts*

ja pišem svoj-dat. bilj.dat svoj-dat.-ime-dat. i svoj-adresa-dat.

«pišem na svojoj bilježnici svoje ime i svoju adresu»

Svi kavkaski jezici imaju kauzativ, kao poseban morfološki oblik kojim se valencija glagola povećava za jedan, usp. kabardinski *l'ə-r ma-lāža* «čovjek radi», ali *fəz-əm lə-r ya-ğa-lāža* «žena tjera čovjeka da radi» (*ğa-* je prefiks kauzativa). Lezginski kauzativ se tvori sufiksom *-(a)r*, usp. *ksun* «zaspati» spram *ksurun* «uspavati».

U nekim jezicima kauzativ se može tvoriti od svih glagola. Tako je u kabardinskom, koji ima kauzative i od prijelaznih i od neprelaznih glagola, npr. *k^man* "ići", kauzativ *ğa-k^man* "slati". Kauzativ se u kabardinskom može i iterativno tvoriti od kauzativnih oblika, npr. *ğa-ğa-k^man* "činiti da netko pošalje". Na sličan način, nahsko-dagestanski jezici avarsi i darginski imaju kauzative i od prijelaznih i od neprelaznih glagola, ali u nekim jezicima postoje ograničenja na tvorbu kauzativa, npr. u lezginskom se tvori samo od neprelaznih glagola.

MASDAR

Većina kavkaskih jezika ima glagolsku imenicu ili *masdar*, usp. kabardinski *txən* «pisati» ili «pisanje», lezginski *fin* «ići» ili «hodanje».

TAM (Tense-aspect-mood, vrijeme/aspekt/način)

Nahsko-dagestanski jezici često imaju različite osnove koje su u vidskim opozicijama, i od kojih se tvore pojedine kategorije vida, vremena, ili načina.

Lezginski nema kategoriju lica, a glagolske su kategorije sljedeće:

MASDAR

masdar *fin*

imperativ *alad* (supletivno)

infinitiv *fiz*

IMPERFEKTIV

imperfektiv *fizva*

prošli imperfektiv *fizvaj*

kontinuativni imperfektiv *fizma*

prošli kontinuativni imperfektiv *fizmaj*

futur *fida*

futur prošli *fidaj*

hortativ *fin*

prohibitiv *fimir*

posteriorni konverb *fidaldi*

graduativni konverb *firdawaj*

neposredno prošli konverb *fizmaz*

AORIST

aorist *fEna*

prošli aorist *fEnaj*

perfekt *fEnwa*

prošli perfekt *fEnwaj*

kontinuativni perfekt *fEnma*

prošli kontinuativni perfekt *fEnmaj*

aorisni konverb *fEna*

neposredno prošli konverb *fEnmaz(di)*

VID

Kategorija vida u nekim jezicima igra veliku ulogu; u gruzijskome je, kao u slavenskome, svršeni vidi izražen prefiksima, npr. prefiksom *da-*: (*c'er-s* "piše": *da-c'er-a* "napisao je"). U nahsko-dagestanskim je jezicima, čini se, češća tvorba vida sufiksacijom. U cahurskome se nesvršena osnova tvori dodavanjem sufiksa *-e* (iza palatalnih ili palataliziranih suglasnika) ili *-a* (u drugim foentskim okolinama), npr.

ileX-a "uzjahivati konja", *k'eč-e* "stavljati". Rutulski razlikuje tri vidske osnove: durativnu (*hàrgwa* "gledati"), terminativnu *hàgwi* i potencijalnu *hàgwa*.

EVIDENCIJALNOST

Evidencijalnost postoji u abhaskom, kabardinskom, i u mnogim nahsko-dagestanskim jezicima. U gruzijskom perfekt ima evidencijalnu upotrebu, slično kao turski perfekt na *-miş*:

st'udent-i c'er-s c'eril-s «student piše pismo» (prezent)
st.-nom. pisati-3sg. pismo-dat.

st'udent'-ma da-c'er-a c'eril-i «student je napisao pismo» (aorist)
st.-erg. aor.-pisati-3sg. pismo-nom.

st'udent'-s dau-çeri-a c'eril-i
st.-dat. perf.-pisati-3sg. pismo-nom.
«Student je navodno napisao pismo»

Obratite pažnju na padežnu sintaksu u evidencijalnoj konstrukciji!

U avarskom sufiks *-ila* dodan prošlom vremenu ili imperfektu izražava "navodnost", npr. *q'At'anila* "on je navodno rezao" spram *q'At'an* "rezao je".

Osim navedenih kategorija, glagoli u kavkaskim jezicima mogu imati i neke druge, tipološki rijetke kategorije, npr. kategoriju "involuntativa" koja postoji npr. u kabardinskome; u toj je kategoriji glagol kad se radnja ne vrši namjerno. Sufiks koji ju izražava glasi *?aša-*, usp. kabardinski *pšāša ma-k^{mv}a* "djevojka ide" spram *pšāša ma-?ašak^{mv}a* "djevojka (nenamjerno) ide".

LEKSIK I TVORBA

Za kavkaske jezike tipičan je vigezimalni sustav brojeva, npr. gruzijski *orm-oci* "40" (dvaput-dvadeset), *sam-oci* "šezdeset" (triput-dvadeset), *ormoc-da-ati* «50» (dvaput dvadeset i deset). Postoji mišljenje da vigezimalni sustav nastaje u jezicima koji izvorno ne razlikuju leksički "prste na ruci" (eng. *finger*) od "prstiju na nozi" (eng. *toe*); takva leksička razlika doista ne postoji u kavkaskim jezicima.

Ovo su gruzijski brojevi od jedan do deset:

1 erti	6 ekvsi
2 ori	7 švidi
3 sami	8 rva
4 otxi	9 cxra
5 xuti	10 ati

Brojevi od 11 do 20 konstruirani su po načelu «deset-dva-više» = 12 (*t-or-met'i*). Broj «sto» je *asi*, a 1000 je *at-asi*, što znači da gruzijski sustav nije posve vigezimalan, kao, primjerice, babiljski, u kojem je broj «sto» doslovno «pet puta dvadeset».

U tvorbi česte su složenice, osobito one tipa *bahuvrihi* (pridjevsko-imenske), npr. abhaski *a-g^wə-žəpa* "žestokoga srca, tvrdokožan" (čl.-srce-žestoko), gruzijski *xel-mok'le* "kratkoruki, bespomoćan" (ruka-kratka); česte su i složenice tipa gruz. *ded-mama* "roditelji" (mama-otac), lezginginski *dide-buba*, te imenske složenice u kojima je jedan od elemenata riječ za dio tijela, usp. kabardinski *psəna* "izvor" (voda-oko).

Česta su leksička razlikovanja dvaju značenja pridjeva "tanak" (za ravne i izduljene predmete), npr. kabardinski *fa p'ās'a* "tanka koža" (*fa* "koža") i *baš psəg^wa* "tanki štap" (*psəg^wa* "štap"); slična je razlika u gruzijskome između *txeli* "tanki" (o koži) i *c'wri* (npr. o štapu). Slična razlika u značenju postoji i za pridjev "debeo". Značenje "tanak" (za ravne predmete) često se kombinira sa značenjem "rijedak", a značenje "debeo" sa značenjem "gust"; tako u kabardinskom *p'ās'a* može značiti i "rijedak" (o vodi), usp. eng. *thick* "debeo" i "gust".

SINTAKSA

RED RIJEČI

U većini kavkaskih jezika neobilježeni je poredak sintaktičkih kategorija SOV; u mnogima, npr. u kabardinskom, mogući su i drugi poredci u pragmatički i stilistički obilježenim uvjetima. Primjerice, u arčinskome red riječi uglavnom izražava informacijsku strukturu rečenice; neobilježen je poredak SOV, ali ako je objekt u fokusu, poredak je OVS. Kada je subjekt u fokusu, poredak je OSV:

boxotu-mu xams abč'u

lovac -ERG medvjed-APS ubiti.IIIklasa-aor.

"Lovac je ubio medvjeda"

xams abč'u boxotu-mu

"Lovac je ubio *medvjeda* (a ne nešto drugo)"

xams boxotu-mu abč'u

"*Lovac* je ubio medvjeda (a ne netko drugi)"

U skladu s poretkom SOV kavkaski jezici imaju postpozicije umjesto prepozicija (prijedloga), usp. gruz. *mtasa zeda* (brdo.dat. na) "na brdu".

Kao i u većini jezika Eurazije, pokazne zamjenice u pravilu prethode imenicama na koje se odnose (poredak DemN), usp. kabardinski *maw pšāša* "ta djevojka".

U imenskoj skupini (NP) pridjevi prethode imenici u kartvelskim jezicima i (većinom) u nahsko-dagestanskim jezicima, ali slijede iza imenice u abhasko-adigejskim jezicima. U starogruzijskome su pridjevi i adnominalni genitivi slijedili imenice u NP-u.

SLAGANJE

U većini kavkaskih jezika (s djelomičnim izuzetkom kartvelskih) nema slaganja u broju i padežu unutar imenske skupine, usp. kabardinski:

ā pšāša dāxa-xa-r "te lijepe djevojke"

taj djevojka lijep-pl.-NOM

Slično je u agulskome:

bic'i geda-jin

maleni dječak-gen.

"malenoga dječaka"

bic'i geda-wr-in

maleni dječak-pl.-gen.

"malenih dječaka"

U starogruzijskome je, međutim, slaganje potpuno (pod utjecajem bizantskog grčkoga?):

kal-i švenier-i
žena-NOM lijepa-NOM
"lijepa žena"

kal-isa švenier-isa
žena-GEN lijepa-GEN
"lijepe žene"

kal-eb-isa švenier-eb-isa
žena-pl.-GEN lijepa-pl.-GEN
"lijepih žena"

Nahsko-dagestanski jezici često imaju slaganje u rodu unutar NP-a.

TEMELJNI SINTAKTIČKI OBRAZAC

Kavkaski su jezici redovito ergativni u morfološkom, ali ne i u sintaktičkom smislu. Morfološka se ergativnost očituje:

a) u padežnim sustavima, gdje isti padež (apsolutiv) izražava subjekt neprelaznog i objekt prijelaznog glagola), a razlikuje se od padeža prijelaznoga subjekta (ergativa). Ergativni smo padežni obrazac vidjeli u gruzijskome (no ondje on postoji samo u aoristu). Kabardinski ima dosljedno izražen ergativni obrazac padežnoga sustava:

yənəž-xa-m nārt-xa-r *q'-ā-ğag^wz-ā-ś*
I.-pl.-ERG Nart-pl.-APS dir.-3pl.-razbiti-pret.-af.
"Inži (divovi) su razbili Narte"

U prethodnom primjeru, subjekt je u ergativu, a glagol je u prijelaznom obliku. Izravni je objekt u apsolutivu (u kabardinskom se taj padež obično naziva nominativom). U idućem je primjeru glagol "ići" neprelazan, a njegov jedini argument ("subjekt") stoji u apsolutivu:

yənəž-ər ma-k^wa(r)
div-čl. 3sg.prez.-ići
"Div ide."

b) u slaganju na glagolu, gdje se istim skupom afiksa izražava subjekt neprelaznoga ili objekt prijelaznoga glagola, a taj je skup različit od afiksā za subjekt prijelaznoga glagola. Takav je sustav slaganja u abhaskome.

U avarskom je ergativna konstrukcija izražena i posebnim padežnim nastavcima na imenicama i glagolskim prefiksima koji izražavaju rod subjekta neprelaznoga glagola i izravnoga objekta:

Vas *v-ekerula*
dječak(aps.) m.r.sg.(aps.)-trčati
"Dječak trči"

Jas *j-ekerula*
djevojčica(aps.) ž.r.sg.(aps.)-trčati
"Djevojčica trči"

Vas-as *jas* *j-ec:ula*
dječak-erg. djevojčica(aps.) ž.r.sg.(aps.)-hvaliti
"Dječak hvali djevojčicu"

Obratite pažnju na činjenicu da prefiks *j-* za objekt ženskoga roda u trećem primjeru podudara prefiks *j-* u drugom primjeru, za subjekt neprelaznog glagola koji je ženskoga roda.

Činjenica da kavkaski jezici nisu ergativni u sintaktičkom smislu (kao npr. čukotski i djirbal) očituje se u koordiniranim konstrukcijama, gdje se uvijek izostavlja koreferentni subjekt, bez obzira o prijelaznosti/neprelaznosti glagola. To znači da se u prijevodu hrvatske rečenice *Čovjek ugleda ženu i ode* i u kavkaskim jezicima podrazumijeva da je otišao čovjek, a ne žena (koreferentni subjekt obaju glagola). U sintaktički ergativnom jeziku (npr. djirbal) podrazumijevalo bi se da je otišla žena (objekt prijelaznog glagola druge rečenice koji je koreferentan sa subjektom neprelaznog glagola prve).

Bacbijski je jezik poznat po "aktivnom" ustroju rečenice, koji neki lingvisti smatraju samo posebnim tipom podijeljene ("split") ergativnosti. Kod aktivnog tipa različito su sintaktički tretirane dvije vrste neprelaznih glagola, oni koji izražavaju stanja i oni koji izražavaju aktivnosti. Glagoli koji izražavaju stanje ponašaju se kao pravi neprelazni glagoli u ergativnom sustavu - njihov je jedini argument ("subjekt") tretiran kao objekt prijelaznih glagola. Glagoli koji izražavaju aktivnosti imaju iste sintaktičke konstrukcije kao prijelazni glagoli, pri čemu je njihov jedini argument ("subjekt") tretiran kao subjekt prijelaznih glagola. Rekli bismo, dakle, da je za glagole stanja sustav ergativan, a za glagole aktivnosti. U bacbijskome, međutim, isti se neprelazni glagol može ponašati i kao glagol stanja i kao glagol aktivnosti, ali mu je smisao u dvjema konstrukcijama različit; kad se ponaša kao glagol aktivnosti, jedini mu je argument više svjesno uključen u vršenje radnje:

(as) vuiž-n-as
(ja-ERG) pasti-aorist-1.erg.
"Pao sam (namjerno)"

(so) vož-en-so
(ja-ABS) pasti-aorist-1.abs.
"Pao sam (slučajno)"

ANTIPASIV

Već smo vidjeli da kavkaski jezici u pravilu nemaju pasiva. Međutim, neki od njih imaju "antipasivnu" konstrukciju, koja je moguća samo u ergativnim jezicima. U antipasivnoj konstrukciji prijelazni glagol postaje neprelaznim (kao u pasivu). Vršitelj radnje postaje jedinim argumentom glagola, a trpitelj se ili ne izražava, ili biva izražen adpozicijskim izrazom na periferiji rečenice. Tako je u jeziku bežta:

ož.di qarandi j-ōt'ō-jō
dječak-ERG rupa.ABS IVklasa-kopati-preterit
"Dječak je kopao rupu"

ōžō qarandi.ja-d 0-ōtō-lāā-jo
dječak.ABS rupa-Instrumental Iklasa-kopati-antipasiv-preterit
"Dječak je kopao rupu / rupa je bila kopana od dječaka"

Obratite pažnju da je u antipasivnom primjeru na glagolu izražen (nultim prefiksom) "subjekt" neprelaznog glagola ("dječak"), a u aktivnom je primjeru izražen (klasnim prefiksom IV) objekt ("rupa").

SUBORDINACIJA

U kavkaskim jezicima rijetke su subordinirane strukture uvedene potpunim zavisnim rečenicama; zavisni veznici ili ne postoje, ili su nastali pod utjecajem ruskoga i iranskih jezika, ili su čak iz tih jezika posuđeni. Umjesto toga, redovito postoji složen sustav izražavanja subordinacije tzv. infinitnim glagolskim oblicima: infinitivima, participima (glagolskim pridjevima) i gerundima (glagolskim priložima).

S tipološke je točke gledišta važno napomenuti da infinitni glagolski oblici u kavkaskim jezicima nisu, kao u indoeuropskim jezicima, nelični; u kabardinskom, primjerice, infinitivi mogu imati prefiks koji izražava lice:

da də-wəx-ā-ś dyə-txə-nə-r
mi 1pl.-završiti-pret.-af. 1pl.poss.-pisati-inf.-APS
"Završili smo s pisanjem" ili "Prestali smo pisati"

"DEPENDENT-FIRST" SINTAKTIČKI OBRASCI

U kavkaskim se jezicima kao arealno obilježje pojavljuju tzv. "dependent-first" sintaktički obrasci, odnosno obrasci u kojem neki element iz subordinirane (zavisne) strukture utječe na neki element u glavnoj (superordiniranoj) strukturi. Postoje dva tipa "dependent-first" obrazaca, i oba su posvjedočena na Kavkazu. Kod prvoga tipa, koji poznaje kabardinski, glagol u zavisnoj rečenici može pripisivati padež glagolu u glavnoj rečenici, s kojim zavisni glagol dijeli jedan argument. To vidimo u idućem primjeru:

ś'āla-m χədzəbzə-r yə-lāg^w-nwə x^wayə-ś
mladić-ERG djevojka-APS 3sg.-vidjeti-fut. htjeti-af.

"Dječak hoće vidjeti djevojku"

U ovoj je rečenici glavni (superordinirani) glagol "htjeti" neprelazan, ali je zavisni (subordinirani) glagol "vidjeti" prijelazan, te subjekt koji on dijeli s glavnim glagolom stoji u ergativu, a ne u apsolutivu. Ako je subordinirani glagol neprelazan, kao "udarati" u sljedećem primjeru, zajednički će argument ("mladić") biti u apsolutivu:

ś'āla-r χədžabzə-m yawa-nwə x^way-āt
mladić-APS djevojka-ERG udariti-fut. htjeti-impf.
"Mladić je želio udariti djevojku"

Drugi je tip "dependent-first" obrasca onaj u kojem se glagol u glavnoj rečenici slaže u rodu s jednim od argumenata glagola u zavisnoj rečenici (umjesto sa svojim subjektom u glavnoj rečenici, ili s čitavom rečeničnom dopunom koja predstavlja objekt glavnoga glagola). Takav je obrazac posvjedočen u cezskom (didojskom):

eni-r [už-a magalu... b-āc'-ruli] r-iy-xo
majka-dat. dječak-erg. kruh(IIIkl.).aps. IIIkl.-jesti-part. IVkl-znati-prezent
"Majka zna da je dječak pojeo kruh"

U prethodnom se primjeru glagol "znati" slaže sa svojim izravnim objektom (prema ergativnom obrascu), dakle s čitavom surečenicom koja se tretira kao da je IV. roda (imenske klase). Unutar te surečenice, glagol "jesti" slaže se s imenicom "kruh", koja pripada u treću "klasu" (ili rod). U sljedećem primjeru imamo "dependent-first" obrazac, u kojem se glavni glagol ("znati") slaže s imenicom "kruh" koja je uklopljena u subordiniranu strukturu:

eni-r [už-a magalu... b-āc'-ruli] b-iy-xo
majka-dat. dječak-erg. kruh(IIIkl.).aps. IIIkl.-jesti-part. III.kl-znati-prezent
"Majka zna da je dječak pojeo kruh"

"Dependent-first" obrasci obično su samo slobodne varijante "head-first" obrazaca, kao što je vidljivo iz prethodna dva didojska primjera. Ova se pojava u didojskom naziva i "sročnošću na veliku udaljenost" (*long-distance agreement*).

Literatura:

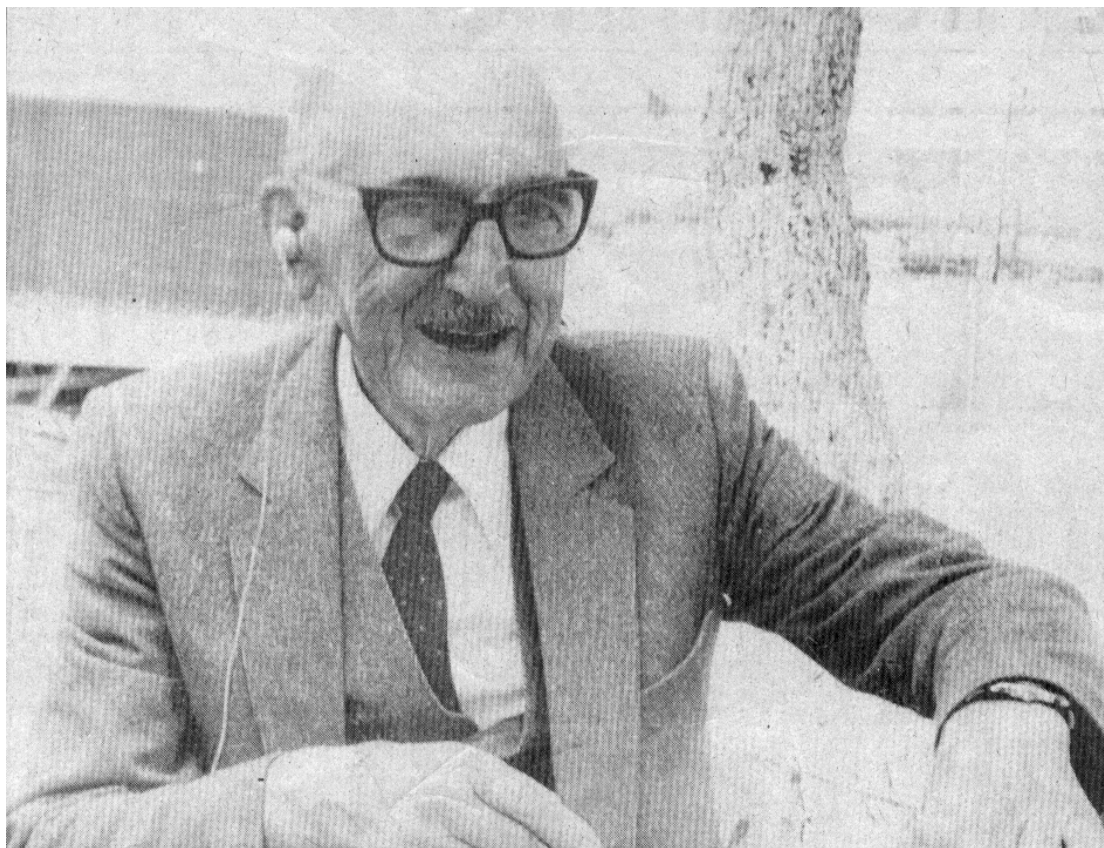
- B. G. Hewitt, *Introduction to the Study of the Languages of the Caucasus*, Lincom, München 2004.
- B. G. Hewitt, "North-West Caucasian", *Lingua* 115/2005: 91-145.
- W. Boeder, "The South Caucasian Languages", *Lingua* 115/2005: 5-89.
- G. A. Klimov, ur. *Strukturnye obščnosti kavkazskix jazykov*, Nauka, Moskva 1978.
- G. A. Klimov, *Vvedenie v kavkazskoe jazykoznanie*, Nauka, Moskva 1984.
- R. Matasović, *A Short Grammar of Kabardian*, <http://www.ffzg.hr/~rmatasov>
- T. Shimomiya, *Zur Typologie des Georgischen*, Gakushuin, Tokyo 1978.
- H. Van den Berg, "East Caucasian", *Lingua* 115/2005: 145-190.

Ethnolinguistic Groups in the Caucasus Region

Nahsko-dagestanski jezici bez gramatičkog roda

Tevfik Esenç, posljednji govornik ubihskoga

The Armenian Alphabet

According to the Library of Congress Transliteration System

Ա	ա	a	Ա	մ	m
Բ	բ	b	Ե	յ/ի	y/h
Գ	գ	g	Ը	ն	n
Դ	դ	d	Ձ	շ	sh
Ե	ե/յ	e/y	Ռ	օ	o
Զ	զ	z	Ր	չ	ch'
Է	է	ē	Ս	պ	p
Ը	ը	e	Տ	յ	j
Թ	թ	t'	Վ	ր	r
Ժ	ժ	zh	Ս	ս	s
Ի	ի	i	Վ	վ	v
Լ	լ	l	Տ	տ	t
Խ	խ	kh	Ր	ր	r
Ձ	ձ	ts	Գ	ց	ts'
Կ	կ	k	Ղ	ղ	w
Հ	հ	h	Փ	փ	p'
Ճ	ճ	dz	Ֆ	ֆ	k'
Ն	ն	gh	Օ	օ	ō
Ս	ս	ch	Ֆ	ֆ	f

ARMENSKO PISMO

